

Bibliotheca Revaliensis ad D. Olai. Tallinn Oleviste Raamatukogu. Revaler Bibliothek zu St. Olai. Näitus ja kataloog (Ausstellung und Katalog) Lea KÕIV, Mare LUUK, Tiiu REIMO. Näituse ja kataloogi kujundus (Ausstellungs- und Kataloggestaltung) Tiia EIKHOLM, Rene HALJAS-MÄE, Tulvi-Hanneli TURO. Artiklid (Aufsätze) Kyra ROBERT, Mare LUUK, Tiiu REIMO, Endel VALK-FALK. Tallinn, 2002. 192 l.

2002-ben Tallinn könyvtártörténetének jeles dátumát ünnepelte az észti nép, a Szent Olaus templom gyűjteményét 450 éve alapította a város. A kiállítással és a katalógussal a könyvtár történetének jeles kutatójára Kyra Robertre is emlékeztek úgy, hogy négy tanulmányát most – a két- (észti és német) nyelvű kötetben – újra kiadták.

Első tanulmányában Robert asszony összefoglalóan mutatja be a könyvtár történetét sok helyen pontosítva a korábbi szakirodalom állításait („Über die Geschichte der Olaibibliothek in Reval”). Az ezt követő tanulmányok lényegében ennek az átfogó képnek egyes részleteit elemzik. 1524-ben jelent meg Luther felhívása a városok vezetőihez azzal, hogy alakítsanak ki könyvtárakat, olyanokat, amelyeknek anyagát a városban élők közösen használhatják. A Baltikumban csakúgy, mint a Kárpát-medencében hasonló folyamat zajlott le ezután. A városokban élő szerzetesi közösségeket felszámolták, és nagyon sok helyen (ahogy Brassóban, Kassán, Rigában és Tallinnban (Revalban) is) a könyvtárakat megőrizték, kiegészítették a korai protestáns irodalommal és tovább gondozták. A magát már 1523-ban protestánsnak kijelentő Tallinnban 1525-ben küldték el a domonkos testvéreket, könyvtárak tulajdonosa a város lett. 1551-ben az Szent Olaus templom lelkésze Reinhold Grist elhunyt, könyveit a templomra hagyta. Grist 137 tételes könyvjegyzékéről, illetve a ma is meglévő 39 könyvéről, a lelkész életútjáról Kyra Robert külön tanulmányt is írt a kötetben („Der Büchernachlass von Reinhold Grist”). 1500-ban iratkozott be a rostocki egyetemre, hazatérve papként szolgált, 1520-tól a Szent Olaus templomban. Sok kortárs pályatársához hasonlóan elfogadta a lu-

theri hittételeket, így lelkészként szolgált tovább. A Szent Olaus templom mellett működő, a 15. században alapított iskola szegény diákjait a város régóta ruhával, könyvekkel támogatta. Grist szándéka könyveinek a templomra hagyásával is a szegényebbek (a könyveket megvenni nem tudó olvasók) támogatása volt. A könyvek jelentős része egyébként is iskolai mű, antik auktorok és egyházatyák kiadásai, illetve a reformáció elindítóinak teológiai, történeti munkái. Tulajdonképpen semmiben nem tér el a Kárpát-medence kortárs evangélikus lelkészeinek olvasmányaitól.

A könyvtár a 16. század második felében, illetve a 17. század első évtizedeiben kevés támogatást kapott. Nehéz is lett volna, hiszen a földrendések, a livóniai háború, az ezeket követő járványok és éhség kaotikus állapotokat teremtettek a városban. Mégis gyarapodott a könyvtár az elhunyt polgárok adományából. Ezekről számolnak be Mare Luuk, Tiiu Reimo és Endel Valk-Falk tanulmányukban („Die Besitzzeichen in den Büchern der Olaibibliothek”).

Tallinn jelentősége a terület kulturális és tudományos életében akkor nőtt meg, amikor 1631-ben megalakult a gimnázium, és különösen akkor, amikor 1656-ban a svéd-orosz háború miatt a Tartui (Dorpat) Gusztáv Adolf svéd király által alapított Academia Gustaviana oktatási programját is Tallinnban valósíthatta csak meg. 1654-ben Tartuban Gabriel Elvering ottani teológia professzor elnyerte a „királyi könyvtáros” címet, ezzel egy időben ő lett a tallinni Szent Olaus templom lelkésze, 1658-tól az egyház superintendense. Sokan az ő befolyásának tudják be, hogy Tallinn városa tervszerűen fejlesztette a Szent Olaus templom könyvtárát úgy is, hogy 1658-ban külön könyvtárost neveztek ki a könyvek gondozására Heinrich Bröcker személyében (posztját 1668-ig töltötte be). Ekkor került a Szent Miklós templom könyvtára is ebbe a gyűjteménybe.

A város a 16. század második felében ugyan is egy másik könyvtárat is birtokolt, a Szent Miklós templomban (Sankt Nikolauskirche, Niguliste Kiriku). Ennek történetét Endel Valk-Falk dolgozta fel a katalógusban („Die »überlebenden« Bücher der Nikolaikirche”). A 13. század-

ban emelt templomban bizonyosan volt könyv alapításakor is, de könyvtáráról az első dokumentum 1465-ből ismert. Ez a templom volt Tallinn fő temploma a reformációig, ekkor a Szent Olaus templom vette át szerepét. Talán ennek a szerepvesztésnek is köszönheti a könyvtár a megmenekülését, hiszen Tallinn egyetlen jelentős temploma maradt, amely megúsza az 1524. szeptember 14-én bekövetkezett képtrombolást, illetve az azzal együtt járó pusztítást. A könyvtár a 16. században jelentősen harmadik lutheránus lelkészének, Johann Hobbingnak 1558-ban bekövetkezett halálával gyarapodott. A könyvtárnak külön gondnoka volt már a 15. század végétől kezdődően, ám az ezeknek a nevét, és feladatát leíró dokumentum (Denkelbuch) sajnos csak 1603-tól áll rendelkezésre. Ebből visszamenőlegesen is tudjuk a gondnokok nevét 1553-tól kezdődő dátummal (az első név Michell Pingenn, aki 1582-ig szolgált), a Szent Olaus templom könyvtárával való egyesítésig. A város bölcsességét bizonyítja, hogy a legtöbb könyvtár-gondnok (a gyülekezett egy-egy tagja) könyvkötő volt. Így az említett dokumentum a tallinni könyvkötő családokat is dokumentálja: 1586–1592 Adam Weiss (ennek leszármazottjai az egyik legjelentősebb tallinni könyvkötő dinasztia); 1592–1603 Christoffer Elblingh, majd az ugyancsak könyvkötő dinasztiát alapító magdeburgi Jürgen Pusserr (1603–1627). A Szent Miklós templom könyvtárából ma 30 mű, 55 kötetben ismert.

A Szent Olaus templom első „főállású” könyvtárosának a két városi könyvtár egyesítése után volt tennivalója. 1658 és 1664 között összeállította az a katalógust, amely napjainkig megmaradt. 1660-ban ex libris készíttetett és ezeket beragasztotta a könyvekbe. Dolga volt bőven, hiszen ebben az évben két nagyobb hagyatékkal gyarapodott a könyvtár. Kyra Robert külön tanulmányt szentelt e két személynek, illetve könyvtáruk bemutatásának. Nicolaus Specht 836 könyve 1660 januárjában érkezett („Nicolaus Specht und sein Büchernachlass”). Specht már az 1657-es pestisben meghalt, családja három évvel később teljesítette végakarátát. Egyetemi tanulmányai hosszúra nyúltak, filozófiát és teológiát tanult. 1626-ban Königsbergben, 1629-ben Rostockban

iratkozott be, 1632–33-ban Wittenbergben magister lett, 1633-ban ismét Königsbergben találjuk a hallgatók sorában, majd Tartuban (1635) és Rostockban (1636) fejezte be tanulmányait. Mivel a város fizette tanulmányait a tallinni gimnáziumban bízták meg a matematika és a történelem oktatásával (1633–34). Ezután végzett teológiai tanulmányaival, Heinrich Graf von Thurn und Pernau családjának házi tanítója és lelkésze lett, majd 1640-től haláláig a Szent Olaus és a Szent Miklós templom lelkészeként szolgált. Könyvtára modern könyvtár volt, főként történeti, földrajzi és teológiai érdeklődése mutatkozik meg benne. A könyvek harmada klasszikus irodalom, illetve 16. századi protestáns alapművek, másik harmada az 1626 és 1636 között megjelent egyetemi kiadványokból áll, a többi könyv pedig frissen, főként Észak-Németországban, Rigában, Tartuban és Tallinnban megjelent munkák. Ma a 836 műből 370 kézbe is vehető az Észti Tudományos Akadémia Könyvtárában.

A másik, 1660-ban (összel) érkezett adomány kisebb volt ugyan (26 mű), de az ismert német költő, Paul Flemings (1609–1640) özvegyétől érkezett („Der Büchernachlass Paul Flemings”). Fleming kétszer tartózkodott hosszabban Tallinnban (1635–36-ban, majd 1639-ben). Tagja volt annak a delegációnak, amely Herzog von Holstein-Gottorp képviselőtében Moszkvába, illetve Perzsiába utazott volna (1635), de amelyet visszarendeltek. Fleming Tallinnban várta a fejleményeket, de nem maradt tétlen. Martin Opitz elméleti útmutatásait népszerűsítendő szervezett egy költőket tömörítő kört (Schäferpoesiegesellschaft), alkalmi köldteményeket adott ki, és szerelmes lett a helyi Niehusen család Elsabe nevű lányába. 1639-ben házassági szándékkal tért vissza, ám a hölgy időközben elkelt. Így fiatalabb testvérét, Annát vette feleségül. A városi orvosi állást neki ígérték, de nem volt diplomája (a lipcei egyetemen tanult ugyan medicinát, de nem végzett). Leidenbe kellett utaznia a diploma megszerzéséért, ami sikerült is. Hazafelé vezető útján, 1640-ben Hamburgban megbetegedett és meghalt. Az özvegy Anna Niehusen 1660 novemberében ajánlódott a költő könyvei közül a Szent Olaus templom gyűjteményének.

A város orosz megszállásáig (1710) ismerjük Heinrich Bröcker könyvtáros utódait. Úgy látszik a tallinni jogászok körében népszerű volt a könyvtáros szakma, mert csak jogi végzettségűek kaptak kinevezést. 1668–1684 között Jakob Felsberg egy új katalógus összeállításával kezdte munkáját, halála után nem találtak alkalmas személyt a munkára. 1688–1698-ig Johann Bernhardi, majd 1710-ig Michael Caesar volt a könyvtáros.

Az orosz megszállás alatt már külön nem gondozták a könyveket, a könyvtár elveszítette tudományos és kulturális jelentőségét, bár később is elhelyeztek benne lelkészeketől a templomra hagyott könyveket, egész magánkönyvtárakat is. A város 1714-ben új városi könyvtárat (Ratsbibliothek, Raeraamatukogu) alapított, és ezzel szinte egy időben, 1717-ben a gimnázium is rendszeresen gyarapítani és modernizálni kezdte gyűjteményét. 1820-ban a csodával határos módon menekült meg a Szent Olaus templom könyvtára akkor, amikor egy villámcsapástól leégett a templom. A könyvtár értékeire ismét figyelem vetődött, és a könyveket az 1825-ben alapított Észtländisches Landesbibliothek (Eestimaa Üldise Avaliku Raamatukogu, Estländische Allgemeine Öffentliche Bibliothek) állományába tagolták 1831-ben. Az észtländische akadémiák egyik első intézménye az 1842-ben alapított Észtländische Irodalmi Társaság (Eestimaa Kirjanduse Ühingu, Estländische Literärische Gesellschaft) kezelte végül is a 19. század második felétől az előbb alapított könyvtárat, így a Szent Olaus templom könyveit is 1940-ig. A szovjet megszállással a könyvtár az Észtländische Szocialista Köztársaság Állami Történelmi Múzeumának a gyűjteménye lett, és 1950-től az Észtländische Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémia Központi Könyvtáré. Ez a könyvtár 1968-ban kapott új épületet, amely ma az Észtländische Tudományos Akadémia Központi Könyvtára (Eesti Akadeemiline Raamatukogu). Az észtländische retrospektív nemzeti bibliográfia összeállítása nem az Észtländische Nemzeti Könyvtár feladata, hanem az akadémiák könyvtáré, ahol a Szent Olaus templom könyvtárának maradványai az úgynevezett Baltika Gyűjtemény részét képezik. A könyvtár anyagának tudományos feldolgozása napjainkban nagy len-

dületet vett, és ennek köszönhető a most ismertetett kiállítás és katalógus is.

MONOK ISTVÁN

Sipos Balázs: A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapok a Horthy-korszak első felében. Bp. 2004. Napvilág Kiadó, 252 l.

Már a könyv alcíme is pontosan körvonalazza a szerzői szándékot: a kötet a 20. század első harmadának magyarországi sajtóirányítását, a professzionális hírlapírói tevékenységet, a politikai kultúra és a nyilvánosság alakulását veszi górcső alá az újságírók nézőpontjából a Monarchia felbomlását követően az októberi köztársaság, a Tanácsköztársaság, az ellenforradalmi időszak, majd a Bethlen-éra alatt. Időben azonban ennél nagyobb intervallumot fog át a vizsgálódás, mivel ezen időszak politikai újságírása szervesen kapcsolódik a dualizmus kori előzményekhez. A kutatásban társadalomtörténeti szempontok érvényesülnek, így a politikai és jogi környezet, a technikai feltételek változása, az újságírók presztízsének, csoporttudatának, valamint szerepértelmezésének bemutatása kerül egy-egy tematikus blokk középpontjába.

A sajtónyilvánosság kapcsán arra mutat rá a szerző, hogy az 1920-as években a lapok működését miként korlátozta a végrehajtó hatalom, azaz a nyilvánosságba való külső beavatkozás technikája hogyan nyilvánul meg a lapalapítástól kezdve az újság terjedelmén és tartalmán keresztül az országos terjesztésig, a reklámozásig, illetve a szubvencionálásig. A sajtószabályozás legradikálisabb eszköze a lapbetiltás volt a társadalmi normák védelmében, ami a *Világ* és az *Újság* esetében konkrét formát öltött.

A sajtójogi szabályozás módosítására tett kísérletek vázolója az 1907-es sajtóvitától indul, amelyben központi helyen kezelték az újságírói függetlenség problémáját, a revolver-újságírást, valamint a sajtóvétség ügyét. 1929-ben a Bethlen-kormány sajtótörvény-tervezeteit a lapkészítők egységesen visszautasították. Az egységes